

Titelblad van een machzor,
een speciaal gebedenboek,
gedrukt te Amsterdam in 1671.

2.1. Zoeken in letterlijke zin

'Darasj' wordt allereerst gebruikt om het zoeken naar konkrete voorwerpen, levende wezens of personen aan te duiden. In die zin komen we het onder andere tegen in Lev. 10:16, waar Mozes zoekt naar de bok van het zondoffer. Of in 2 Sam. 11:3, waar David de identiteit laat uitzoeken van de vrouw die hij heeft gezien. In Richt. 6:29 komen we het werkwoord 'darasj' tegen voor het zoeken van een persoon in het kader van het onderzoek naar een zaak.

2.2. Zoeken in figuurlijke zin

Naast bovenstaande letterlijke betekenis van zoeken of onderzoeken, wordt het werkwoord 'darasj' gebruikt in meer figuurlijke zin voor het zoeken van of streven naar bepaalde doelen in de samenleving. Op deze wijze komt het werkwoord voor in uitdrukkingen als 'gerechtigheid zoeken' (b.v. Jes. 1:17) en 'de vrede zoeken' (Jer. 29:7). Een dergelijk zoeken veronderstelt een actief streven het gezochte in de praktijk te realiseren (vergelijk Jes. 16:5) (2).

2.3. Het plegen van een gerechtelijk onderzoek

In specifiekere zin wordt het werkwoord 'darasj' gebruikt in verband met het plegen van een onderzoek in wettelijke kwesties. In Deuteronomium wordt het plegen van een grondig onderzoek alvorens een oordeel te vellen inzake een wetsovertreding uitdrukkelijk vereist (Deut. 13:14; 17:4; 18:19, 19:18). Het werkwoord 'darasj' is dan ook in de juridische kontekst te beschouwen als een technische term voor het instellen van een gerechtelijk onderzoek (3), niet alleen in strafzaken maar, zoals uit Ezra 10:16 blijkt, ook in civiele zaken.

2.4. Het zoeken van God

Vaker dan in bovenstaande betekenissen treffen we het werkwoord 'darasj' in Tenach aan om een aspekt van de houding van de mens tegenover God weer te geven. In die zin komen we het tegen in uitdrukkingen als 'zoekt Adonai en leeft' (Amos 5:4-6) en 'zij zoeken Mij dag aan dag' (Jes. 58:2). Dit zoeken van Adonai door de mens kan betrekking hebben op verschillende zaken, maar steeds houdt het een door de situatie bepaalde vorm van praktisch handelen in. In 1 Kron. 13:3 lezen we bijvoorbeeld: 'laten wij de ark van onze God naar ons overbrengen, want wij hebben haar in de dagen van Saul niet gezocht'. Bij deze vorm van 'zoeken' gaat het er dus om het gezochte heel zorgvuldig die behandeling te geven, die het rechtens toekomt. De voorbeelden in Tenach van het zoeken van Adonai spelen zich hoofdzakelijk af op de volgende vier terreinen des levens.

a. Tempel en offerdienst

Het overbrengen van de ark naar Jeruzalem is een activiteit die behoort voort te komen uit het zoeken van Adonai (1 Kron. 15:13). Hetzelfde geldt voor het bouwen van de tempel (1 Kron. 22:19; 28:9-10; Ezra 4:2). Van Salomo lezen we dat hij God ging zoeken door voor het aangezicht van Adonai duizend offers te brengen op het koperen altaar bij de tabernakel (2 Kron. 1:5-6). Een uitdrukking die in dit verband van belang is, is 'het zoeken van het aangezicht van Adonai' (b.v. in Ps. 105:3-4). Elders hebben we laten zien, dat de uitdrukking 'het aangezicht van Adonai' ten nauwste verbonden is met de tempel in Jeruzalem (4). Het zoeken van Gods aangezicht duidt in het algemeen op deelnemen aan de offerdienst in de tempel in Jeruzalem. Meer speciaal kan het ook een uitdrukking zijn geweest voor het pelgrimeren naar Jeruzalem (5). Verwante uitdrukkingen komen voor in verscheidene psalmen (b.v. Ps. 24:6; 105:4). Ook in andere teksten is er een duidelijk verband tussen het zoeken van Adonai en het brengen van offers in de tempel (Deut. 12:5; Ezra 4:2).

b. Politiek en maatschappij

Het zoeken van Adonai is een levenshouding waarvan de aan- of afwezigheid met name vermeld wordt voor de koningen van Israël en Juda. Van koning Saul heet het dat het koningschap van hem wordt afgenomen, omdat hij Adonai niet gezocht heeft, dat wil zeggen zich niet gehouden heeft aan Diens woord (1 Kron. 10:13-14). Als David Salomo de bouw van de tempel opdraagt, maant hij hem Adonai te zoeken (1 Kron. 28:9). Ook hier zien we dat het zoeken naar God parallel loopt met Hem dienen door middel van konkrete daden. Later lezen we van de koningen Jehosjafat (2 Kron. 19:3; 22:9) en Oeziah (2 Kron. 26:3-5) dat zij Adonai zochten. Van de laatste wordt daarbij vermeld, dat hij deed wat recht was in de ogen van Adonai. Deze basishouding van het zoeken van Adonai wordt echter niet alleen van koningen, maar ook van heel Israël verwacht (2 Kron. 14:3; 30:19; 15:12-15; Jes. 65:10). Vele van deze teksten en verhalen staan daarbij in het teken van de strijd tegen de afgoden en het streven de tempel en de offerdienst in Jeruzalem in ere te houden (zie b.v. Jes. 65:11). Het zoeken naar Adonai in politiek en maatschappij houdt in het oude Israël dan ook met name in, dat de voorwaarden geschapen worden waaronder de tempel en de offerdienst in Jeruzalem kunnen functioneren, zoals Adonai dat verlangt.

c. Het raadplegen van God

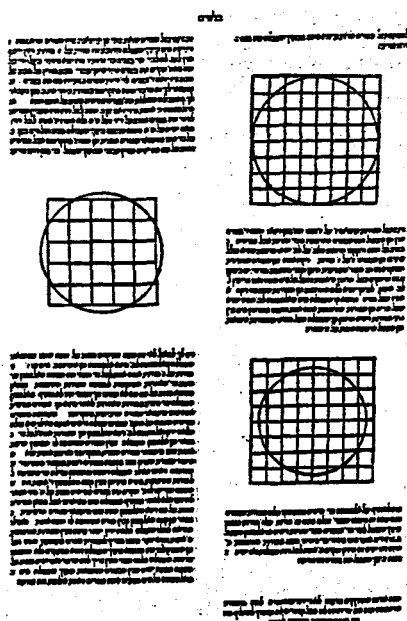
In deze betekenis komen we het zoeken van of naar God in vele voorbeelden tegen in Tenach. Het werkwoord 'darasj' wordt daarbij meestal vertaald met 'vragen' of 'raadplegen'. Het eerste voorbeeld vinden we in Genesis 25, waar Rebekka Adonai gaat zoeken, omdat de kinderen in haar buik tegen elkaar stietsen (Gen. 25:22). De meeste voorbeelden komen voor in de boeken 1 en 2 Koningen, Jeremia, Ezechiël en 1 en 2 Kronieken, en vinden plaats in of direkt na de koningentijd (6). Meestal speelt een ziener of profeet een belangrijke rol als mediator tussen God en degene die Hem zoekt (1 Sam. 9:9; 1 Kon. 14:5; 2 Kon. 1:16; 2 Kon. 3:11; 8:8; 22:13, 18; 2 Kron. 16:12; 34:21, 26). Met name de profeten Jeremia en Ezechiël worden regelmatig benaderd om Adonai te 'zoeken' ('raadplegen'; b.v. Jer. 21:2; 37:7; Ezech. 14:7, 10; 20:1, 3). In al deze gevallen gaat het om een noodsituatie waarin God gezocht wordt, soms in persoonlijke nood, soms in gemeenschappelijke nood.

d. Tora en geboden

Het 'zoeken van Adonai' in de zin van 'Hem raadplegen door middel van een profeet' komt vooral voor in de oudere geschriften van Tenach (Genesis, 1 en 2 Samuël, 1 en 2 Koningen, Jeremia, Ezechiël). In de latere boeken van Tenach (b.v. 1 en 2 Kronieken) gaat het 'zoeken van Adonai' ook betrekking hebben op het onderzoeken van de Tora en de geboden (1 Kron. 28:8-10; 2 Kron. 14:4; 2 Kron. 17:4; zie ook Ps. 119:2, 10). Ook hier houdt dit zoeken steeds in, dat men doet wat men zoekt (vergelijk Ps. 119:45 met 44). Het onderzoek waaruit dit zoeken bestaat, wordt daarom ook wel 'toegepast onderzoek' genoemd (7). Het is opmerkelijk dat in deze teksten in de combinatie van onderhouden en onderzoeken het onderhouden steeds voorop staat. Ook in de na-tenachitische, apokriefe boeken 'De wijsheid van Jezus Sirach' (± 180 v.C.J.) en 'De wijsheid van Salomo' (1e eeuw v.C.J.) is het zoeken van Adonai verbonden met het bezig zijn met de Wijsheid en de Tora (J.Sir. 2:16; 32:14-15; Sal. 1:1) (8). Hetzelfde geldt voor de geschriften van de Esseense gemeenschap te Qoemran omstreeks het begin van de christelijke jaartelling. Het zoeken van God houdt ook daar in, dat men doet wat goed en rechtvaardig is, zoals God het heeft opgedragen aan Mozes en de profeten (1 QS 1:1-3). Gods Tora en geboden moeten onderzocht worden (1 QS 5:11; 6:6). De Essenen omschrijven zichzelf als 'degenen die Zijn wil zoeken' (1 QS 5:9; 4 QFlor 1:17). De studie van de Tora (darasj battorah) moet dag en nacht plaatsvinden (1 QS 6:6-7).

2.5. Het onderzoeken van Tora en geboden

Geheel in het verlengde van deze laatste vorm van 'zoeken van Adonai' (paragraaf 2.4.d) ligt nu vervolgens het zoeken of onderzoeken van de Tora en van Gods 'instellingen', welke in de geschriften

Bladzijde uit het Misjna-tractaat
Kil'ajim met verklarende diagrammen.
Editie waarvan men aanneemt dat het
de eerste volledige gedrukte uitgave
van de Misjna was. Druk: Soncino in
Napels, 1492.

van na de Babylonische Ballingschap het voorwerp van 'darasj' worden (Ezra 7:10; Ps. 111:2; 119:45, 94, 155) (9). Vooral als na het optreden van de laatste drie profeten Haggai, Zacharia en Maleachi de profetie zwijgt in Israël (10), is het zoeken van Adonai in de vorm van het raadplegen van een profeet niet meer mogelijk. Wie, zoals Ezra en zijn opvolgers, wil weten wat God van hem en zijn generatie verlangt, die zal de Tora en de traditie aan een onderzoek moeten onderwerpen (11) om er achter te komen op welke wijze die in de eigen situatie volbracht moeten worden. Ook bij Jezus Sirach, voor wie de Wijsheid en de Tora een en dezelfde zijn (J.Sir. 24:23), is de Tora voortdurend voorwerp van onderzoek (J.Sir. 4:11-12; 24:1-34, met name vs. 34; 33:18; 39:1-3). Hetzelfde geldt voor de auteur van 'De Wijsheid van Salomo' (Sal. 6:12) en voor de Essenen te Qoemran (zie paragraaf 2.4.d).

2.6. Het interpreteren of verklaren van Tenach

In de lijn van de vorige betekenis, het onderzoeken van de Tora en de traditie, gaat het werkwoord 'darasj' nu vervolgens ook de betekenis krijgen van het verklaren of interpreteren van de Tora en in ruimere zin van heel Tenach. Al in de vroege rabbijnse traditie (1e eeuw C.J.) komen we het Hebreeuwse werkwoord 'darasj' vooral in deze betekenis tegen (12). Hetzelfde geldt voor het aramese werkwoord 'derasj' (13). Steeds gaat het dan om de nauwkeurige bestudering van een bijbelgedeelte of bijbeltekst, vaak om daardoor een praktisch probleem tot oplossing te brengen. Een voorbeeld daarvan vinden we in de Misjna, het oudste deel van de Talmoed (M. Ber. 1:5). Het gaat over het bidden van het Sjema-gebed 's avonds of 's nachts. Het Sjema-gebed bestaat uit drie gedeelten uit de Tora (Deut. 6:4-9; Deut. 11:13-21; Num. 15:37-41) (14). Het laatste gedeelte handelt over de tsietsiet, de gedenkwasten die aan elk van de vier hoeken van de mantel moesten worden gedragen. Dit gedeelte wordt genoemd naar de uittocht uit 'Mitsrajim' ('Egypte'), omdat het eindigt met een herinnering daaraan (Num. 15:41). Er ontstond nu het probleem of dit gedeelte ook 's avonds aan het Sjema-gebed moest worden toegevoegd, aangezien het dragen van tsietsiet, waarover het handelt, alleen overdag verplicht was. We lezen nu in de Misjna:

'Men reciteert [het gedeelte over] de uittocht uit Mitsrajim (Egypte) [ook] 's nachts. Rabbi Eleazar ben Azarja (eind 1e eeuw C.J.) sprak: Ik ben inmiddels bijna zeventig jaar oud en desondanks kon ik [mijn opvatting] niet doorzetten, dat men [het gedeelte over] de uittocht uit Mitsrajim ook 's nachts moet lezen, totdat Ben Zoma (een tijdgenoot) kwam en het uit de Schrift verklaarde. Er staat [namelijk in de Schrift]: Opdat je de dag van de uittocht uit Mitsrajim (Egypte) gedenkt alle dagen van je leven (Deut. 16:3). Met 'de dagen van je leven' worden de dagen bedoeld, met 'alle dagen van je leven' worden [ook] de nachten bedoeld' (M. Berachot 1:5).

Het woord dat we hier hebben weergegeven met 'verklaarde' is in de tekst een vorm van het werkwoord 'darasj'.

2.7. Het onderwijzen en houden van een voordracht of preek

Daar het interpreteren of verklaren van de Tora en de andere boeken uit Tenach in de praktijk van het leerhuis en de synagoge vaak gebeurde in de vorm van het houden van een 'voordracht' of het vertellen van een verhaal naar aanleiding van een gedeelte of tekst uit Tenach, ontwikkelde zich uit de vorige betekenis van 'darasj' vervolgens ook de betekenis 'onderwijzen', 'onderrichten' of 'het houden van een voordracht of preek'. In het kader van deze betekenis komen we een aantal van 'darasj' afgeleide woorden tegen. Zo is een 'derasja' een in de synagoge gehouden voordracht of preek over een bijbelgedeelte (15). Ook kan dit woord 'interpretatie' of 'argumentatie' betekenen (16). Degene die een dergelijke voordracht hield, werd 'doreesj' of 'darsjan' genoemd (17). We moeten echter in de gaten houden dat ook in deze betekenis van 'darasj' het oorspronkelijke 'zoeken' of 'onderzoeken' steeds blijft meespelen (18).

3. Konklusies

Met al bovenstaande voorbeelden van het gebruik van het werkwoord 'darasj' is dit gebruik ervan niet uitputtend beschreven (19). Voor de duiding van het begrip 'midrasj', waarover we het in de volgende aflevering zullen hebben, zijn echter drie gegevens van belang:

- Ten eerste zagen we in Tenach, in sommige apokriefe boeken en in de literatuur van Qoemran het frekwente gebruik van het werkwoord 'darasj' voor het zoeken naar God.
- Ten tweede merken we de ontwikkeling op, die dit zoeken doormaakte in de richting van het onderzoeken en interpreteren van de Tora en de andere geschriften van Tenach. Wie in de n-prophetische tijd naar Adonai zoekt, is vooral aangewezen op het onderzoek van de openbaring, zoals deze is vastgelegd in Tenach.
- Ten derde zien we dat ook het onderwijzen van de resultaten van dit onderzoek door wijsheidsleraren, schriftgeleerden en rabbijnen met het werkwoord 'darasj' wordt aangeduid.

Het woord 'midrasj', afgeleid van het werkwoord 'darasj', zal nu gezien moeten worden in het licht van de drieslag: God zoeken, de Schrift onderzoeken en de vruchten van dit onderzoek onderwijzen. In een volgende aflevering zullen we de betekenis van het woord 'midrasj' nader aan de orde stellen.

Noten

(Literatuuropgave volgt bij aflevering 2)

1. T.D.O.T., onder: Darash, p. 294.
2. T.D.O.T., onder: Darash, p. 296.
3. T.D.O.T., onder: Darash, p. 297.
4. Barnard en Van 't Riet, 1988, p. 110.
5. T.D.O.T., onder: Darash, p. 299.
6. T.D.O.T., onder: Darash, p. 303.
7. Bloch, onb., k. 1263, spreekt van "l'idée d'une recherche appliquée".

8. De in beide boeken gebruikte griekse werkwoorden voor 'zoeken' of 'onderzoeken' (ook vertaald met 'naspeuren') zijn 'zèteoo' of 'ek-zèteoo', welke in de Septuaginta heel vaak de vertaling zijn van 'darasj'.
9. Bloch, onb., k. 1263.
10. Barnard en Van 't Riet, 1986, p. 40.
11. Bloch, onb., k. 1263.
12. Bloch, onb., k. 1264.
13. Jastrow, 1982, onder: Darasj en Derasj.
14. In de Oudheid behoorde ook Ex. 20:2-17 tot het Sjema-gebed. Zie hiervoor: Barnard en Van 't Riet, 1986, p. 53.
15. Millgram, 1971, p. 116.
16. Jastrow, 1982, onder: Derasja, Derasjah.
17. Jastrow, 1982, idem.
18. Millgram, 1971, p. 116, gebruikt in dit verband de woorden 'act of searching'.
19. Zie voor meer voorbeelden: T.D.O.T., onder: Darash; Bloch, onb.; Jastrow, 1982, onder: Darasj en Derasj.

MEDEDELINGEN BESTUUR

Tot het bestuur van de Stichting Judaica is toegetreden de heer Dick Broeren uit Coevorden. Hij zal zich m.n. gaan bezig houden met het cursuswerk.

In het volgende nummer van het Bulletin, dat in de loop van juni zal verschijnen, komt een overzicht van de cursussen en andere activiteiten, welke we in het seizoen 1990-1991 hopen te ontplooien. Abonnee's, cursisten en ingeschrevenen krijgen daarover in de loop van mei een afzonderlijke mailing met inschrijfstrook.

GIFTEN

We ontvingen de volgende giften: f 50,- van de heer A. te K.; f 5,- van de heer K. te H.t.H. Hartelijk dank daarvoor.

MEDEDELING BIBLIOTHEEK

Boeken op het gebied van het Jodendom

Mocht u boeken op het gebied van het Jodendom van de hand willen doen, dan houdt de Stichting Judaica Zwolle zich aanbevolen deze (gratis) van u te ontvangen. We zijn begonnen aan de vorming van een (bescheiden) bibliotheek op dit gebied. Het is de bedoeling dat deze bibliotheek te zijner tijd het cursuswerk kan gaan ondersteunen.

ABONNEMENTEN JUDAICA-BULLETIN

Wie niet deelneemt aan een van de cursussen van de Stichting Judaica, maar toch geïnformeerd wil worden over activiteiten op het gebied van het Jodendom, welke georganiseerd worden in en rond Zwolle, kan zich abonneren op het Judaica-Bulletin door per jaar f 12,- over te maken op postgiro 259272 t.n.v. Stichting Judaica Zwolle te Zwolle.

JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING - NAJAAR 1989
Samenstelling: Stichting Judaica Zwolle

ma 09/04 Seder-avond
 di 10/04 1e dag Pesach
 wo 11/04 2e dag Pesach
 do 12/04 (witte donderdag)
 za 14/04 sjabbat - 5e dag Pesach

-----
 zo 15/04 (1e paasdag)
 ma 16/04 7e dag Pesach - (2e paasdag)
 di 17/04 8e dag Pesach
 do 19/04 Cursus Hebreeuws 2, 16e avond
 za 21/04 sjabbat Sjemienie (Lev. 9:1-11:47)

-----
 zo 22/04 Jom Hasjoah
 ma 23/04 Vrij Leerhuis Talmoed, 10e avond
 di 24/04 * Genootschap Nederland-Israël, Afdeling Kampen. Jaarvergadering. Muziek- en poëzie-programma door E.J. van de Vlekkert en echtgenote. Plaats: Zaal De Hanzestad, Oudestraat 135, Kampen. Tijd: 20.00 uur.
 do 26/04 Cursus Hebreeuws 2, inhaal-avond
 za 28/04 sjabbat Tazrie'a (Lev. 12:1-13:59) - Metsora (Lev. 14:1-15:33)

-----
 ma 30/04 Jom Ha'atsmaoet - (Koninginnedag)
 wo 02/05 * Nederlands-Israëlietische Gemeente Zwolle, Avondgebed i.v.m. Jom Ha'atsmaoet. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 19.15 uur. Aansluitend:
 * Genootschap Nederland-Israël, Afdeling Zwolle. De jaarlijkse Jom Ha'atsmaoetviering. Programma: O.a. een optreden van het zangduo Shalom uit Rotterdam met Jiddische, Ladino en Israëlietische liederen. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: aansluitend op bovenvermeld avondgebed. Informatie: 038-536647.
 do 03/05 Cursus Hebreeuws 2, 17e avond
 za 05/05 Sjabbat Achareej Mot (Lev. 16:1-18:30) - Qedosjiem (Lev. 19:1-20:27) - (Bevrijdingsdag)

-----
 ma 07/05 Cursus Hebreeuws 1, 18e avond
 do 10/05 Cursus Hebreeuws 2, 18e avond
 za 12/05 Sjabbat Emor (Lev. 21:1-24:23)

-----
 zo 13/05 Lag Ba'omer: 33e dag van de Omer-telling
 ma 14/05 Vrij Leerhuis Talmoed, 11e avond
 do 17/05 Cursus Hebreeuws 2, 19e avond
 za 19/05 Sjabbat Behar (Lev. 25:1-26:2) - Bechoeqotai (Lev. 26:3-27:34)

-----
 ma 21/05 Cursus Hebreeuws 1, 19e avond
 wo 23/05 Jom Jeroesjalajim
 za 26/05 Sjabbat Bemidbar (Num. 1:1-4:20)

-----
 zo 27/05 Synagogentocht. Excursie per touringcar langs verschillende synagogen en joodse begraafplaatsen in Overijssel. Organisatie: Stichting Judaica in samenwerking met Genootschap Nederland-Israël, afdeling Zwolle. Vertrek: ca. 10.00 uur bij de synagoge te Zwolle. Terug: ca. 17.00 uur. Programma wordt nader bekend gemaakt evenals wijze van opgave. Kosten: ca. f 35,-. Lunch inbegrepen. Informatie: 038-536647 of 038-539283.

ma 28/05 Vrij Leerhuis Talmoed, 12e avond
 wo 30/05 Sjawoe'ot
 do 31/05 Sjawoe'ot
 za 02/06 Sjabbat Naso (Num. 4:21-7:89)

-----
do 07/06 Cursus Hebreeuws 2, 20e avond
za 09/06 Sjabbat Beha'alotecha (Num. 8:1-12:16)
-----

ma 11/06 Cursus Hebreeuws 1, 20e avond
za 16/06 Sjabbat Sjelach Lecha (Num. 13:1-15:41)

שמע ישראל
יהוה אלהינו
יהוה אחד

Hoor Israël; de Heer is onze God: de Here is één.

VERENIGING TOT BEVORDERING VAN DE KENNIS VAN HET HEBREEUWS

door Jaap Hagedoorn

Op woensdag 21 maart j.l. werd in Amersfoort de vereniging tot bevordering van de kennis van het Hebreeuws opgericht. Aanleiding voor deze oprichting was een artikel dat mevrouw Hanna Blok enige jaren terug publiceerde over het Hebreeuws in het voortgezet onderwijs. Voor de invoering van de Mammoetwet aan het eind van de jaren '60 was het gebruikelijk dat gymnasia naast de oude talen Grieks en Latijn ook onderwijs aanboden in het Hebreeuws. Nu leerlingen vakkenpakketten moeten samenstellen, is het roostertechnisch vrijwel onmogelijk geworden om als extra vak nog een taal als Hebreeuws aan te bieden. De verplichting om dit onderwijs in het lessenpakket op te nemen, bestaat bovendien niet meer. Het onderwijs in Hebreeuws wordt dan ook slechts op enkele scholen gegeven.

Desondanks wordt door velen het onderwijs in Hebreeuws van bijzonder belang geacht. Niet alleen ontstaat er voor theologen- en hebraïsten-in-spé een achterstand, wanneer zij niet al in het voortgezet onderwijs kennis hebben gemaakt met deze taal. Kortom het aanleren van de taal tijdens de universitaire studie vergt tegenwoordig meer tijd dan vroeger. Tijd die, gezien de inkrimping van de studieduur, beter voor andere zaken gebruikt zou kunnen worden. Anderzijds speelt kennis van het Hebreeuws een onmiskenbare rol bij het doorgeven van de cultuur-historische erfenis van het Jodendom. Aangezien de westerse cultuur voor een belangrijk deel - via het Christendom - geënt is op een joodse stam, dient dat joodse erfgoed dus bestudeerd te worden. Het verdient aanbeveling dit in de oorspronkelijke taal te doen om de wortels van die westerse cultuur te kunnen begrijpen in hun eigen, joodse context, zonder bijmenging van christelijke exegese. Dat de belangstelling voor die wortels aanwezig is, bewijzen de vele leerhuizen, cursussen Hebreeuws en de groeiende interesse voor de joodse geschiedenis.

Om deze redenen werd begin 1989 besloten tot de instelling van een Werkgroep Hebreeuws, die moest onderzoeken of een vereniging tot bevordering van de kennis van Hebreeuws opgericht zou kunnen worden. Na ruim een jaar zag de werkgroep haar doel verwezenlijkt en kon de Vereniging worden opgericht. De vereniging tracht haar doel onder meer te bereiken door het bevorderen van contact tussen allen die zich bezighouden met het verzorgen van onderwijs in Hebreeuws, dan wel die dat onderwijs ontvangen. Ook bevorderen van de totstandkoming van onderwijsmateriaal, onderwijsprogramma's en passende wet- en regelgeving rekent de vereniging daartoe. De bijeenkomst op 21 maart werd goed bezocht en inmiddels hebben zich zo'n 150 leden aangemeld. Het bestuur van de nieuwe vereniging presenteerde zich, nadat de waarnemend voorzitter Henk Heikens geconstateerd had dat de aanwezigen tot de oprichting wilden overgaan. In het bestuur zijn vele stromingen vertegenwoordigd: kerkelijke, maatschappelijke en academische. Het bestuur beraadt zich op de activiteiten die de vereniging zal gaan ontplooiën. De ledenvergadering suggereerde: het verwerven van informatie over de stand van zaken met betrekking tot het onderwijs in het Hebreeuws; het uitgeven van een verenigingsblad; het organiseren van studiedagen; het pleiten bij onderwijsinstanties en het ministerie; het bemiddelen bij het vinden van docenten etc.

Wat betreft het organiseren van studiedagen gaf de werkgroep het goede voorbeeld. Niet alleen vond er een formele oprichtingsvergadering plaats, er werden ook interessante lezingen gehouden over aspecten en studie van de taal. Zo werd er gesproken over het Hebreeuws in het voortgezet onderwijs, computergestuurd onderzoek van de grammatica van het Hebreeuws, een christelijke hebraïst van roomse signatuur (Robertus Bellaminus) en de burleske gedichten van Immanuël van Rome (ca. 1261-na 1328). Met name het laatste onderwerp sprak de aanwezigen erg aan. Van deze Immanuël wordt gezegd dat men altijd naar zijn komst uitkeek: "Immanuël komt, dat wordt lachen", zo zou men zelfs in de hemel gezegd hebben vlak na zijn dood. Ter afwisseling van de gesproken tekst werden Israëlische en Jiddisje liederen gezongen.

De nieuwe vereniging heeft een goede start gemaakt met deze oprichtingsvergadering. Het is te hopen, maar ook te verwachten dat zij een voorspoedig leven zal kennen.

Men kan informatie over de vereniging krijgen of zich als lid opgeven (contributie in 1990: minimaal f 25,-) bij H. Heikens, Fazantstraat 46, 2162 GM Lisse, tel.: 02521-13321.

BOEKBESPREKINGEN

R.G. Fuks-Mansfeld, De Sefardim in Amsterdam tot 1795. Aspecten van een joodse minderheid in een Hollandse stad, Hilversum, 1989.

In 1989 promoveerde mevrouw R.G. Fuks-Mansfeld aan de Universiteit van Amsterdam op een proefschrift over de Sefardim in Amsterdam tot 1795. Inmiddels is zij benoemd tot bijzonder hoogleraar in de geschiedenis en cultuur van het hedendaagse Jodendom aan diezelfde universiteit, waar zij overigens al tal van jaren joodse geschiedenis en Jiddisj doceert. Met dit hoogtepunt lijkt de inspanning die mevrouw Fuks zich in de loop der jaren getroostte om - soms alleen, dan weer samen met haar man - stimulansen te geven aan het onderzoek naar cultuur en geschiedenis van de Joden in de Nederlanden een bekroning te hebben gekregen. Lijkt, want hoewel zij zelf onverdroten doorgaat met het begeleiden van en lesgeven aan studenten, haar hoogleraarschap is bijzonder en slechts gegarandeerd voor drie jaar. Continuïteit van haar functie, laat staan continuïteit van het hoogleraarschap na haar emeritaat, is vooralsnog niet zeker. Een bijzonder-hoogleraarschap wordt bovendien meestal vergeven aan mensen die reeds elders in het maatschappelijk leven hun brood verdienen, zodat de beloning niet hoog hoeft te zijn en de leerstoel dus niet aan jonge veelbelovende wetenschappers kan worden aangeboden. Het is mede daarom te hopen dat het mevrouw Fuks gegeven zal zijn haar hoogleraarschap verder uit te bouwen tot een volwaardig ambt, met de nodige middelen om de bestudering

van de joodse cultuur en geschiedenis werkelijk gestalte te geven.

Met haar proefschrift, dat in het najaar van 1989 in bovengenoemde handelseditie verscheen, heeft zij daarop een goed voorschot genomen. Niet de geschiedenis van de rijke Sefardim in de hoofdstad staat centraal, maar de geschiedenis van de gehele Sefardische gemeenschap aldaar. Als zodanig vormt het boek de neerslag van de stand van onderzoek op dit moment, want het ultieme werk over de geschiedenis van de Portugese Joden in Amsterdam heeft mevrouw Fuks niet kunnen schrijven, zo deelt zij in haar verantwoording mee. Dat ligt met name aan de bronnen, die voor onze huidige vraagstellingen te beperkt zijn.

Met veel oog voor het detail schetst de schrijfster in acht hoofdstukken de geschiedenis van de Portugese Natie in Amsterdam. Uiteraard begint deze geschiedenis op het Iberisch schiereiland. Vanaf de komst van de Sefardim naar de Lage Landen (eind 16e eeuw), valt hun geschiedenis in vier perioden uiteen: een van het aftasten van de mogelijkheden op religieus en economisch gebied (tot 1622), een van interne spanningen (tot 1675), een van consolidatie (tot 1763) en een van neergang als gevolg van economische crises.

Opvallend bij dit alles is dat de Portugezen, ingehaald vanwege hun economische invloed, er zo lang over hebben gedaan om tot een gemeenschap te worden. Dit ligt enerzijds natuurlijk aan het feit dat zij uit vele verschillende streken uit het Spaanse rijk afkomstig waren,

anderzijds was er van eenduidigheid over de juiste regels en vormen van de religie lange tijd geen sprake. Veel Sefardim hadden in Spanje en Portugal immers generaties lang behoord tot de Nieuw-Christenen, onder druk bekeerden. Het zal dus aanvankelijk niet de religie zijn geweest die het besef van een onderlinge band bevorderde. In de periode van de interne spanningen bestonden er drie Portugese gemeenschappen in Amsterdam, en verkondigde wetenschappers als Spinoza theorieën die afweken van de orthodoxie. Niet de religie, maar eerder de taal en het besef van een gezamenlijke afkomst en geschiedenis zullen het gemeenschapsbesef hebben gestimuleerd, in combinatie met de juridische en religieuze status van de Portugezen: zij waren een getolereerde, van buitenaf als eenheid bejegende groep van tweede-rangs burgers. Desondanks is hun invloed op het financieel-economische en culturele leven in de Republiek der Verenigde Neder-

landen groter geweest dan hun aantal zou doen verwachten.

Wie een overzicht wil hebben van hun geschiedenis in Amsterdam voor de komst van de Fransen in 1795, kan in het boek van mevrouw Fuks uitstekend terecht.

Jaap Hagedoorn.

ANTISEMITISME IN DE SOVJET-UNIE

Een nieuwe CIDI brochure over de gevaarlijke situatie, waarin de Sovjet Joden verkeren.

door: Vera Ebels

Te bestellen door overmaking van f 4,50 op giro 3219484 van het Centrum Informatie en Documentatie Israël te Den Haag.

Tel. 070-3646862/3645533

NIW 15 maart 1990 / 18 adar 5750

Israel Kiek maakte kiekjes tot een begrip

door Carine Cassuto

Er zijn genoeg merknamen die tot soortnaam zijn geworden. Je bestelt een Spaatje, je neemt een Aspirine en er hangt Luxaflex voor je ramen. Er zijn echter weinig familie's die er op kunnen bogen dat hun familienaam tot een soortnaam is geworden. Zo niet de familie Kiek die letterlijk en figuurlijk door het kiekje onsterfelijk is geworden.

De negentiende-eeuwse fotograaf Israel David Kiek dankt zijn faam aan de Leidse corpsstudenten die zich gewoonlijk laat in de avond, of misschien beter, vroeg in de ochtend na een feestje lieten ver-eeuwigen en zijn portretten de naam kiekjes meegaven.

Het is in Leiden dat Israel Kiek het beroep van fotograaf ter hand nam. In 1858 werd Kiek voor het eerst in de Leidse annalen als fotograaf vermeld. Het in dat jaar gepubliceerde Adresboekje van Leiden vermeldde I.D. Kiek & Zoons als portraiteurs. Kiek is dan al 46 of 47 jaar oud. Het is zeker niet zijn eerste beroep.

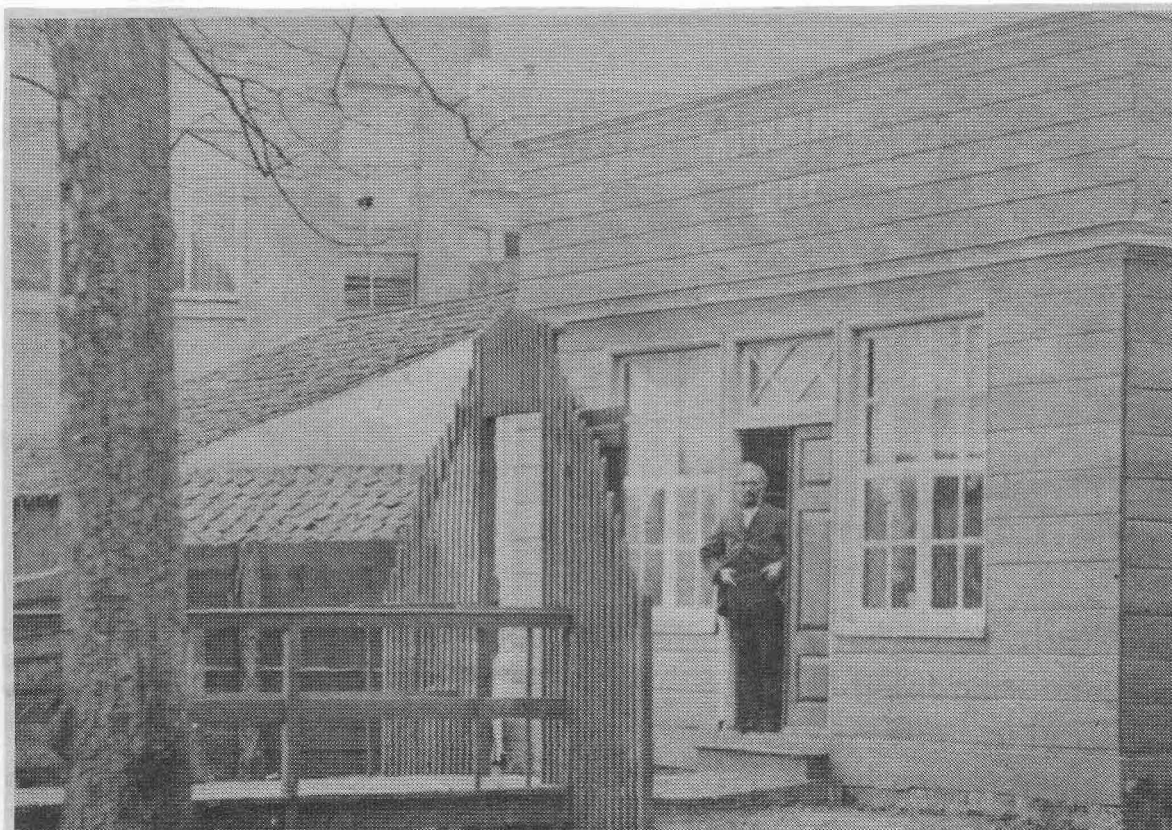
Kiek werd in 1811 in Groningen als een van de zonen van de horlogemaker David Lazarus Kiek en Lea Levie Pinto geboren. Waarschijnlijk op 22 april; zijn brit mila (besnijdenis) vond volgens de boeken op 29 april plaats. In 1830 werd een volkstelling gehouden. De fami-

lie Kiek werd geboekt op de Groote Krom elboog 300. Israel Kiek is dan achttien en verdiende de kost als kistenmaker.

In de jaren dertig trad hij in het huwelijk met Henderika de Leeuw. Het echtpaar vestigde zich in Gouda. Op 6 juni 1838 werd een zoon geboren. De eerste in een rij van twaalf kinderen. Verschillende malen verhuisde de familie Kiek en verschillende malen veranderde kostwinner Kiek van beroep. In Gouda was hij schrijnwerker maar ook vleeschhouwer. Ook stond hij te boek als verkoper van de Konink-

lijke Nederlandsche Loterij. In Groningen waar de familie op de Folkeringestraat (nu Folkingestraat) woonde, stond Israel Kiek ingeschreven als koopman. Ook in Amsterdam oefende hij het beroep van koopman uit.

In 1865 verhuisde de familie naar het Levendaal in Leiden. Ook hier vermeldt het bevolkingsregister als beroep koopman, maar volgens sommigen opende hij aan het Levendaal een sigarenzaakje. Hoe het ook zij, in Leiden ging hij zich met de fotografie bezighouden. Als Kiek in 1858 voor het eerst als fotograaf wordt genoemd, staat de fotografie nog in de kinderschoenen. In 1839 werd de vinding van de fotografie in Parijs bekend gemaakt. Het is een „nieuwewetsigheid”.

Kiek had zijn atelier even buiten de Rijnsburgerpoort

Fotograaf is nog geen gangbaar beroep. De overlevering wil dat Kiek aanvankelijk de daguerreotypie-techniek, genoemd naar een van de eerste fotografen L.J.M. Daguerre, heeft gebruikt maar foto's die op deze manier zijn vervaardigd zijn niet voorhanden.

De oudste foto's van Kiek zijn omstreeks 1860 gemaakt en op albumine-papier gedrukt. Het zijn veelal kleine portretjes die als visitekaartje dienden. De groepsportretten van studenten kregen een groter formaat. Het is opvallend dat Kiek deze foto's, die hij op een stukje karton plakte, niet voorzag van zijn stempel of handtekening. Er is wel eens geopperd dat het te maken heeft met Kieks opstelling van studentenfoto's en „de heren studenten”. Als de veelal dronken studenten hem in alle vroegte de

opdracht gaven hen op de gevoelige plaat vast te leggen, liet Kiek de studenten zelf de compositie bepalen en wachtte hij geduldig, de rug naar de studenten gekeerd, tot zij zich naar tevredenheid hadden gegroepeerd. Ging het hem werkelijk te lang duren dan maande hij ze met de woorden „Heren, heren, de kunst moet voortgang hebben” tot enige spoed. Toch moest Kiek het vooral van die studenten hebben. Het verhaal wil zelfs dat toen hij op Sjabbat door de Almanakredactie van het Leids Studenten Corps om een portret werd gevraagd, hij daaraan gehoor gaf.

Kiek had zijn atelier even buiten de Rijnsburgerpoort, toen nog grondgebied van Oegstgeest. Voor zijn studentenklanten een heel gunstige plek; tussen de uitspanning Zomerzorg en de studentensociëteit

Amicitia. Volgens sommige bronnen was het houten gebouwtje dat dienst deed als atelier een afgedankte kermiskraam. Het atelier had een ophaalbruggetje zodat de fotograaf niet thuis kon geven als klanten op uitzonderlijke uren een 'kiekje' wilden laten nemen. Een advertentie in het Leidsch Dagblad van 20 augustus 1866 luidt: „Des Maandags en Donderdags 3 albumportretten à f 1,- buiten de Rijnsburgerpoort bij I.D. Kiek.”

Hoewel hij zijn naam aan een genre in de fotografie zou geven, zijn Kieks foto's amateuristisch. De portretten die hij van de burgerij maakte, en waar hij wel zijn naam aan verbond, zijn zonder verbeeldingskracht gemaakt. De klant zit of staat en kijkt recht in de lens, wat voor nogal stijve, onpersoonlijke resultaten zorgt.

Het zijn vooral de studentenportretten die Kiek's oeuvre historische betekenis geven. De, door de studenten zelf gekozen, spontane en vaak rommelige opstelling leidde tot portretten die later, toen de automatische pocketcamera zijn intrede deed, zou leiden tot een nieuwe stroming in de fotografie: de snapshot-fotografie.

Chaim *and* Avi

ROTTERDAM 010-4552134   ANTWERPEN 03-226 22 54
03-233 15 80

Band 'Shalom'

Musical program

- ★ Popular Israeli music
- ★ Folk songs
- ★ Hassidim's songs - Traditional music (Yiddish)
- ★ Oriëntal Jewish songs
- ★ Old-Israel music
- ★ International popular music
(English, French, Spanish, Italian, Greece)

wo 02/05

* Nederlands-Israëlietische Gemeente Zwolle, Avondgebed i.v.m. Jom Ha'atmaoet.
Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 19.15 uur. Aansluitend:
* Genootschap Nederland-Israël, Afdeling Zwolle. De jaarlijkse Jom Ha'atmaoetviering. Programma: O.a. een optreden van het zangduo Shalom uit Rotterdam met Jiddische, Ladino en Israëlietische liederen. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: aansluitend op bovenvermeld avondgebed. Informatie: 038-536647.